

Mophato 3



Bukakgolo ya dikgang tse dikhutshwane

SETSWANA



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

1

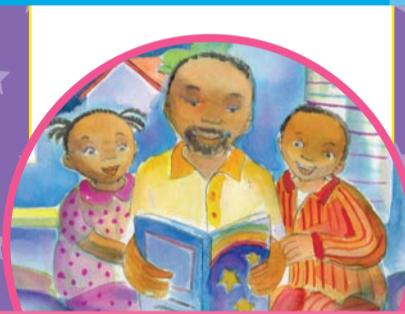
Buka

Ka moo o ka dirisang Bukakgolo:

Dikgang tse di mo bukeng e:



1 Go tla dikwamiswa tse di bolelo!



2 Go tlile jang gore ngwedi e itumele

15

Jaaka morutabana, o tlaa rulaganya le go ipaakanyetsa go dira tirwana ya puiso e e amoganwang le bana ba phaposiborutelo ya gago. Go le gantsi fa morutabana a dira puiso e e amoganwang, o dira le bana botlhe mo phaposiborutelong, le gale, fa phaposiborutelo ya gago e le kgolo thata, go ka go tswela mosola go dira le setlhophya kgotsa karolo ya phaposiborutelo.

Ka nako ya puiso e e amoganwang ya Bukakgolo ngwana o ithuta ka moo buka e tshwarwang ka teng, o tshwara buka e lebile kwa godimo sentle, o phetla ditsebe ka nepagalo. E ruta mareo a botlhokwa a buka, sephuthelo, sefatla (lepele), lemorago le setlhogo. Gape e ruta ka moo tsamaiso ya puiso e diragalang ka teng e bile e tlhabolola dikgono tsa bana tsa go reetsa, go bua, go buisa, go nagana, go akanya le go kwala jaaka go batliwa ke CAPS:

- godisa dikgono tsa go reetsa le go bua.
- godisa dikgono tse di tlhogang tsa go buisa.
- araba dipotso ka ga kgang.
- nna le seabe mo metlotlong, ba fana sebaka sa go bua.
- thala le go diragatsa kgang.
- dirisa ditshwantsho go bolelelapapele gore kgang e ka ga eng.
- dirisa puiso e e amoganwang jaaka motheo wa go kwala go go amoganwang.

Go ipaakanyetsa sebaka sa go buisa Bukakgolo

- Neefatsa gore ba botlhe ba kgona go bona buka. Fa phaposiborutelo ya gago e le kgolo thata, botoka o dire le setlhophya se sennyane.
- Go tlaa nna mosola gore o dire setene sa buka gore o se ka wa tshwara buka ka letsogo fa o buisa. (Bona ditaelo tsa go dira setene sa buka kwa morago ga buka.)
- Dirisa rulara kgotsa sesupi go supa le go sala mafoko morago fa o buisa.
- Fa o batla go totobatsa mafoko, o ka nna wa kgomaretsa dintlhanyana go dikologa lefoko gore le tswele kwa ntle kgotsa o ka nna wa dira 'lethhabaphefо la methhlo'. Dirisa pampitshana e e khutlonnetsepa le khutlonnetsepa e nnyanenyana e e segilweng ka bogare mme o beye khutlonnetsepa mo godimo ga sekwalwa (temana) gore go bonale lefoko le le lengwe fela.

Sebaka sa ntlha sa puiso e e amoganwang

Sebaka sa ntlha sa puiso e e amoganwang se tsepamisa mathho mo go natefeleweng le go 'leba' sekwala la ntlha, mmogo le bana o araba sekwalwa.

- Phetla kgang e ba tlaa e buisang. Bua ka ga ditshwantsho.
- Kopa barutwana go bolelelapapele kgang ba ikaegile ka setlhogo le ditshwantsho.
- Itsise bana mafoko a mašwa le a a thata pele barutwana ba buisa kgang.
- Dira dikarata tsa mafoko go itsise tlolofoko e ntshwa.
- Buisa kgang, o dirisa ditshupetso e bile o farologanya lenseswe, lebelo le segalo sa lenseswe la gago. Dirisa ditshupetso tsa matsogo le sefatlhego.
- Sala morago dithhaka fa o ntse o buisa ka go supa mafoko ka thobane kgotsa rulara gore bana ba bone se o se buisang gore ba nyalyane modumo le dithhaka mo tsebeng. Se se tlaa ba thusa go bona tsamaiso ya puiso go tswa kwa molemeng go ya kwa mojeng le go tloga kwa godimo go ya kwa tlase.
- Dirisa se jaaka tshono ya go itsise 'puo ya buka' jaaka: mafoko, polelo, tsebe, mokwadi, setlhogo, jalojalo.
- Letla barutwana go nna le seabe mo kgannyeng ka go kopanya polelwana e e ipoeletsang (sk. "taboga, taboga, taboga ka bonako jo o bo kgonang, ga o kitla o ntshwara - ke monna wa sengwe sa gemere!").
- Kgang e e tshwanang e tshwanetse go buisiwa gabedi go fitlhha gararo go naya barutwana tshono ya go opela dipolelwana tsa puo, go diragatsa ditirwana tsa metshameko kgotsa go tlota dikarolo tsa kgang gape ka mafoko a bona.

Sebaka sa bobedi sa puiso e e amoganwang

- Mo sebakeng sa bobedi temana e e tshwanang e a dirisiwa mme leithlo le tsepamisiwa mo go nneng le seabe mo puisong le morutabana o dirisa metlotlo e e diragalang go godisa tlolofoko ya go tlhaloganya, dikgono tsa go bona bokao le dipopego tsa sekwalwa (thutapuo, matshwaopiso, jalojalo).
- Go tswa mo go wena, morutabana, go tsepamisa mathho a barutwana mo go ithuteng go go lebeletseng tse di latelang: mareo a mokwalo, diponagalo tsa sekwalwa, medumopuo, dipaterone tsa puo, mekgwa ya temogo ya mafoko le go tlhaloganya mo maemong a a farologaneng (dipotso tse di tlamaletseng, tsa thulaganyosešwa, phopholetso, tshekatsheko le tsa go itumelela setlhangwa).

Sebaka sa boraro sa puiso e e amoganwang

- Mo sebakeng sa boraro sa puiso e e amoganwang, bana ba tshwanetse go buisa sekwalwa ka bobona mme ba arabele ditirwana tse di ikaegileng ka sekwalwa tsa molomo, tiragatso le tse di kwadiwang.
- Fa go kgonega, sekwalwa sa Puiso e e Amoganwang se tshwanetse go sedimosa. Kwalo e e Amoganwang moo morutabana a bontshang ka moo sekwalwa se kwadiwang ka teng mme barutwana ba tshwaragana le go tlama fa morutabana a nna mokaedi le mokwadi wa dintlhakgolo. Tsamaiso e ya tshedimosetso e thusa go baakanyetsa barutwana ditiro te ba di kwalang.

1

Go tla dikwamiswa tse di bolelo!



Karabo o tlide gae a tswa sekolong.
Mmaagwe o ne a rapame mo bolaong
a tshwerwe ke mofikela. Mmaagwe o
ne a lwalala. Nko ya gagwe e ne e elela
mamina.



Karabo a re, "Ka gale fa ke lwala
o a ntlhokomela. Ke tlaa go direla
dikwamiswa."

Karabo a kopa kgaitсадie, Katlego,
go tsenya semikana sa senkgwe mo
sekwamising. Fa senkgwe se sa ntse
se kwamisiwa, a botsa mmaagwe gore
o bay a kae dikausu tsa bona tsa
bogologolo.





Dikausu tsa me tsa
bogologolo tse dikhibidu tsa
diphatlhaphatlha di kae?

Di kwa llaeng ya
kwa tlasetlase
ya khaboto.

Sekwamisi sa re
phaa, Katlego
a se teng, mme
sekwamiswa sa bo
sa tsidifala.



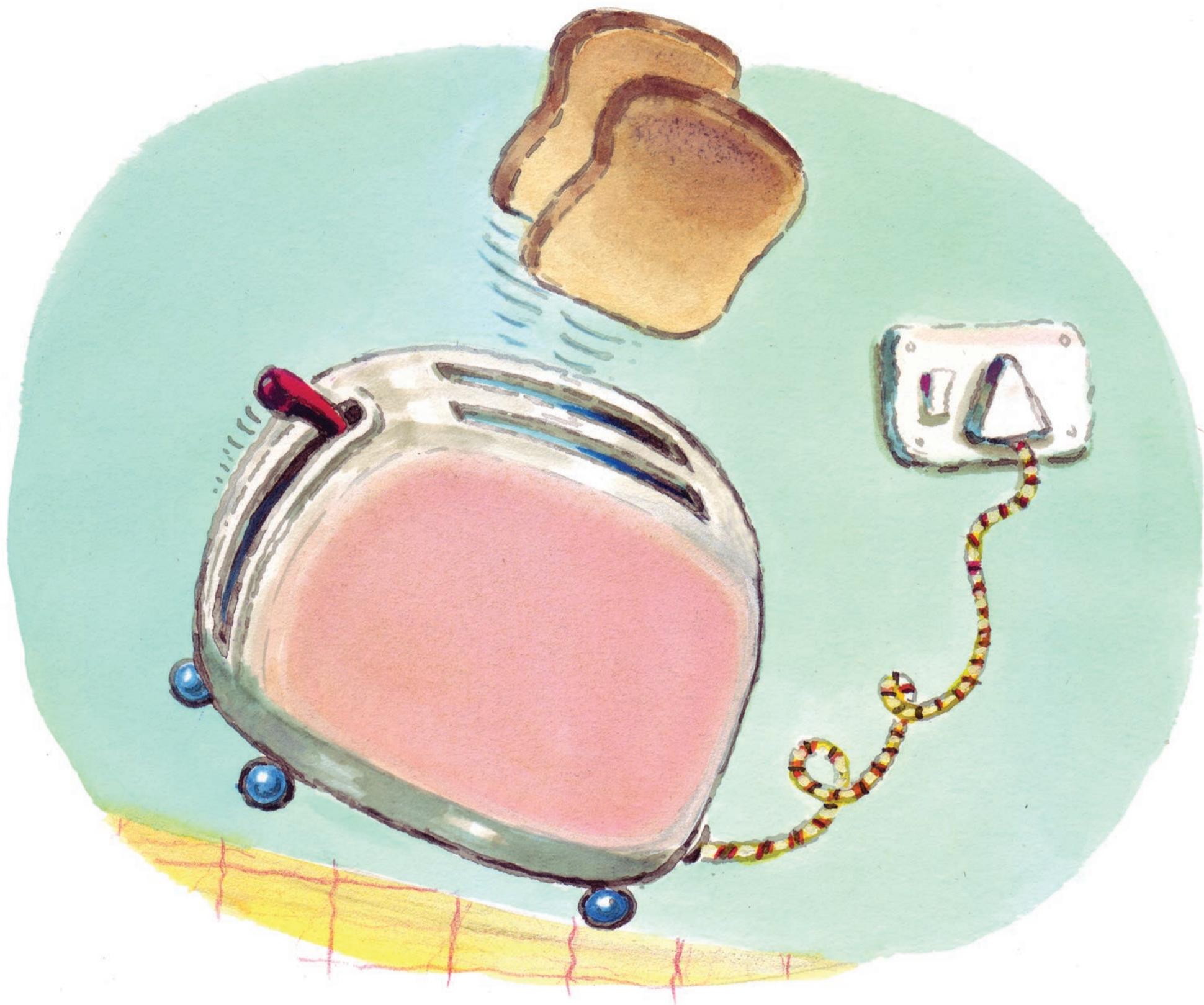
Karabo a lopa Katlego go tsenya
semikana se sengwe mo sekwamising.

Karabo a ya go batla dikausu.
A phuruphutsha mo mokoeng wa
diaparo mme a fitlhela para ya
dikausu tse ditelele tse dikhibidu tsa
diphatlaphatlha.



Karabo a re, "Sekwamiswa se se
bolelo se etla."

Sekwamisi sa re phaa, mme Karabo a
se foo, mme sekwamiswa sa tsidifala.



Karabo a boela kwa boapeelong mme
Katlego a bo a se teng. A tsenya
semikana se sengwe mo sekwamising.

Karabo a tsaya e le nngwe ya dikausu tse dikhibidu mme a sutlhisa menwana ya gagwe mo diphatlheng a re, "Fa go tlaa nna matsogo." Morago Karabo a re, "Sekwamiswa se se bolelo se etla."



Sekwamisi sa re phaa, le gale Karabo a bo a se yo, mme sekwamiswa sa tsidifala.

Karabo o ne a tshwareletswe ke kausu ya gagwe ya bogologolo e khividu. O ne a baya khutlo e kgolo e ntsho mo kaususung. "Seo ke nko," a rialo.

A penta dikhutlo di le pedi tse ditshweu. "Matlho, gore o kgone go bona," a rialo. A sianela go mmaagwe ka boitumelo. "A o rata ditshosa kana dilalome?" ga botsa Karabo.



"Ee, ga rialo mmaagwe. Mme, o se ka wa letla setshosa kana selalome sa gago gore se ntshose tsweetswee."

"Setshosa kana selalome sa me se ka se ka sa go tshosa," ga rialo Karabo. Se tlaa go itumedisa!" a bua jalo ka boitumelo.



"Ke tlaa go rulaganyetsa pontsho ya dimpopi," ga rialo Karabo. "Ke a itse gore e tlaa go itumedisa. Pontsho ya me e na le setshosa kana selalome se sehividu."



Setshosa kana selalome sa ga Karabo sa bua, sa tshega, sa siana le go bina. Mme setshosa sa re, "Ke bokhutlo."

Mme a tshega, a opa le diatla mme
a re, "Ke rata pontsho ya gago ya
dimpopi. E ntumedisitse. Le gale Karabo,
sekwamiswa sa me se kae?"



Ijaa, mma, ke lebetse!" ga rialo
Karabo. "Ke tlaa lata sekwamiswa!"

Mme sekwamiswa se ne se tsidifetse
le senkgwe se fedile. "Ke solo fela gore
mme o rata sekwamiswa se se tsididi,"
qa rialo Karabo.





Karabo a boela morago ka mokoa wa dikwamiswa tse di tsididi. Go ne go le dikwamiswa tse di lekanetseng mme, Karabo, Katlego, mmogo le setshosa kana selalome se se tshwerweng ke tlala.

2

Go tlie jang gore ngwedi e itumele





A o kile wa bona ngwedi e okometse ka letlhhabaphefo la gago bosigo? Reetsa ke go anegele gore goreng ngwedi e rata go okomela ka letlhhabaphefo la gago.



Bogologolotala, ngwedi e ne
e sulafaletswe ka gobo e ne e
bofeletswe kwa godimo kwa loaping
e le esi. Ya dula kwa loaping bosigo
bongwe le bongwe, e sa sute.



Bosigo bongwe jo bontsho, Ngwedi
yo o Thontseng a goa naledi e
kgabola, "Ao naledi, ke jewa ke
bodutu mo loaping lo lontsho le
masigo a maleele. Ke bofeletswe fa
mme ga ke kgone go suta. A o ke
o nkanegele kanelo tsweetswee,"
Ngwedi a ikuela jalo. Dinaledi tsa
ema ka bongwe ka bongwe mme tsa
anegela Ngwedi kanelo.



Go anegela go tsere masigo a
le mantsi a boitumelo, go fitlhela
bosigo bongwe dinaledi di tsamaya
mme Ngwedi yo o Tlhontseng a
sala a le esi gape.



Mme Loapi a bona Ngwedi yo o
Tlhontseng mme a goa, "Goreng o
sulafaletswe jaana?" Ngwedi yo o
Tlhontseng a ethimola mme a re,
"Masigo a mantsho mme ke tsenwe
ke bodutu, ke bofeletswe mo loaping
lo lo kwa godimo, mme ga go na ope
yo o nkanegelang dikgang kana
dikanelo."



Mme, Mme Loapi a nna botlhale.

"Dikgang di dintsi ka gale," a rialo.

"nte ke go supetse sengwe. Leba kwa tlase kwa go Mme Lefatshe. A o bona mabone otlhe a a phatsimang? Lefatshe lotlhe, bomme le borre ba anegela bana ba bona dikgang kana dikanelo."



Ka jalo Ngwedi yo o Tlhontseng a leba matlo a a nang le mabone a a phatsimang. "Mme ke bofeletswe kwa godimo mo loaping, ga ke kgone go utlwa sepe go tswa fa," a rialo.

Mme Loapi a araba, "Seo nka se baakanya." A goga Ngwedi yo o Tlhontseng go tswa kwa loaping a mo atametsa kwa go Mme Lefatshe.



Jaanong Ngwedi yo o Tlhontseng
o ne a sa tlhole a sulafaletswe.

A ya go ntlo le ntlo a tlholo ka
mathhabaphefo a reetsa dikgang
kana dikanelo tse di monate.

Jaanong Ngwedi yo o Itumetseng
a anegela dinaledi tse di fetang
dikgang tse dintšhwa.



Ka jalo mo nakong e e tlang fa o
utlwa kanelo kana kgang, batla
Ngwedi yo o Itumetseng mme o
buele kwa godimo gore a utlwe
kgang ya gago. Go reetsa dikgang
ga go itumedise fela, go itumedisa
le Ngwedi yo o Itumetseng.
Dikgang kana dikanelo di tlisa
boitumelo go botlhe ba ba di
reetsang.

O amogetswe mo Motseletseng wa Dibukakgolo. Bukakgolo e e bopa karolo ya Mtselsetsele e megolwane ya Rainbow e e akaretsang dibukatiro, ngatana ya dikgang, dipadiso tsa mephato le diphousetara. Re solo fela gore o tlaa fitlhela mefuta e e farologaneng ya dikgang e e tsenyeliditsweng mo Dibukakgolong tse robedi tsa mophato o, di le mosola mo go ruteng ga gago le gore barutwana ba gago ba tlaa itumelela maitemogelo a puiso e e amoganwang.

Kemo ya Pholisi ya Kharikhulamo ya Tlhatlhobo (CAPS) ya Maemotheo e gatelela Puiso e e Amoganwang jaaka nngwe ya dikarolwana tsa botlhokwa tsa mekgwa ya puiso. Puiso e e Amoganwang gantsi e diragala magareng ga malatsi a mabedi le a mane a beke mo ngwana mongwe le mongwe a bonang tshono ya go buisa temana e e tshwanang. Dibukatiro le dipadiso tsa mephato di lebane maikaelelo a.

Le gale, fa o ruta puiso e e amoganwang ka Bukakgolo ya mokwalo o mogolo o dirisa mokgwa o o matsetseleko wa ga ruta puiso e e amoganwang gonne bana ba kgona go bona mafoko le ditshwantsho, gentle, le go go sala morago fa o buisa ka mokgwa o bana ba tlotelewang dinaane ka ona. Go botlhokwa gore bana ba dule ba dikaganyeditse Bukakgolo, gore bana bottle ba kgone go bona le go buisa temana. Mokwalo o mogolo wa dibukakgolo o go kgontsha go buisetsa bana ba le mimalwa kwa godimo ka nako e le nngwe o repile e bile o sa tshose barutwana.

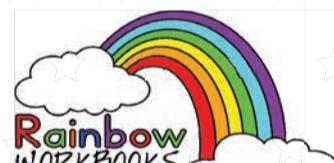
Dibukakgolo mo metselseteng e di tlaa itsise barutwana ba gago ka ga mefuta ya dikgang, maboko, dipina le metshameko gammogo le dikwalo tsa tshedimosetso le tsa dikerafo.

Ke tiro ya gago, go dira gore dikgang di tshele le go natefela bana le go dira gore barutwana ba itumele ba bo ba je monate. Fa o dirisa Dibukakgolo o kgona go motlela maitemogelo a puiso ka mokgwa o o natefeling wena le barutwana ba gago. Re solo fela gore buka e e tlaa go thusa go dira se.

Dikakanyo tse dingwe tsa go dirisa Bukakgolo

- Dirisa tsebe ya polasetiki mme o e beye mo godimo ga Bukakgolo. Go ka nna mosola gore bana le morutabana ba kwale mo polasetiking.
- Kwala mo polasetiking ka kheraeyone ya metsi e e phimolegang.
- Dirisa tlelipi e kgolo go tshwaraganya polasetiki le bukagolo.

ISBN 978-1-4315-3077-9



ISBN 978-1-4315-3077-9

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay



Itirele setene sa gago sa Bukakgolo

O tlaa tlhoka:

1. Khateboto ya bophara jo bo tshwanang le Bukakgolo e e bulegileng (594 mm) ka bolele jo bo gararo (1360 mm).
2. Masekintheipi
3. Ditlelipi tse pedi kgotsa dipekeso go tshwaraganya khateboto.

Dirisa masekintheipi go tshwaraganya manathwana a khateboto.

Mena khateboto go dira Foreimi mme o tlanye marago le lepele go nna mmogo jaaka go bontshiwa mo setshwantshong se se fa tlase.

